

CONCEPȚIA EUROPENISTICII ȘI STUDIILE EUROPENE

Grigore VASILESCU

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale, Centrul de Studii Europene
 Doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, profesor Jean Monnet în integrare politică europeană, directorul Centrului de Studii Europene USM

Articolul este consacrat fundamentării și argumentării Europeanisticii în calitate de știință sau domeniu științific despre procesele, problemele, perspectivele Europei, drept o filozofie sau o concepție a dezvoltării europene la etapa contemporană în strânsă legătură cu concepțiile de europenism, europenitate, europenizare, european. Se întreprinde o paralelă sau o corelare și o diferențiere a Europeanisticii cu Studiile Europene. Se examinează de asemenea într-o formă succintă conținutul destul de complex și multiaspectual al Europeanisticii, evidențiindu-se cele mai importante compartimente, părți ale acesteia, printre care: partea ce ține de aspectele teoretice și practice ale Europeanisticii și a Studiilor Europene; partea Europeanisticii legată de problematica integrării europene; partea legată de aspectele și problemele conceptual-filosofice ale Europeanisticii în contextul unificării europene.

O deosebită atenție în articol se acordă examinării cadrului conceptual, definiției, conținutului, specificului Studiilor Europene ca una din cele mai importante compartimente ale Europeanisticii.

Articolul se finalizează cu anumite concluzii generale privind necesitatea elaborării, abordării în continuare a Europeanisticii în calitate de știință specială, conceptuală despre Europa, de o filozofie sau o concepție despre dezvoltarea europeană la etapa contemporană.

Cuvinte-cheie: *Europeanistica, Studii Europene, integrare europeană, Europa, Uniunea Europeană, unificare europeană.*

CONCEPT OF EUROPENISTICS AND EUROPEAN STUDIES

The article considers the foundation and argumentation of Europeanistics as a science or a scientific domain about processes, problems, perspectives of Europe, as a philosophy or a concept of contemporary European development in strong connection with concepts of Europeanism, Europeanity, Europeanization, European. It is made a correlation and a differentiation between Europeanistics and European Studies. Also in article is studied in a concise way the complex and multidimensional content of Europeanistics, highlighting the most important compartments such as: theoretical and practical aspects of Europeanistics and European Studies; Europeanistics in connection with the European integration issue; conceptual and philosophical aspects Europeanistics in the context of European unification.

A very important part of the article is dedicated to analysis of the conceptualization, definition, content and specific of European Studies as one of most important compartments of Europeanistics.

The article ends with some general conclusions regarding the necessity to continue the foundation and argumentation of Europeanistics as a special, conceptual science about Europe, as a philosophy or a concept about contemporary European development.

Keywords: *Europeanistics, European Studies, European integration, Europe, European Union, European unification.*

Introducere

Despre Europeanistică și mai ales despre Studiile Europene se vorbește și se scrie mult în prezent, mai ales în legătură cu procesele integraționiste, dar și dezintegraționiste din Europa, procesele de unificare europeană etc. Și dacă Studiile Europene au o mai mare acoperire în literatura de specialitate, Europeanistica a avut până în prezent mai puțină parte de abordări conceptuale sau de alt gen. Totuși, problema este destul de actuală și importantă în contextul în care se duc discuții, uneori în contradictoriu, referitor la utilizarea terminologică a diferitor studii care se referă la Europa, la corelațiile dintre diferite compartimente ale acestor studii, cum ar fi studiile europene, studiile despre integrarea europeană, studiile despre Uniunea Europeană etc. În prezentul articol se propune scopul de a analiza și a propune soluții pentru rezolvarea mai multe probleme legate de Europeanistică și Studii Europene. În primul rând, se analizează situația în domeniul Europeanisticii, se clarifică noțiunea respectivă, pentru ce se recurge la o paralelă dintre Europeanistici și Globalistică, se definește noțiunea și concepția de Europeanistică. În al doilea rând, se întreprinde o corelare dintre Europeanistică și Studiile Europene, se evidențiază diferența principială dintre acestea. În al treilea rând, în calitate de exemplificare și o posibilă experiență universitară se propune o abordare de conținut posibilă a Europeanisticii din cadrul Universității de Stat din Moldova, respectiv se prezintă părțile componente, cursurile care se predau în acest cadru, și anume: Europeanistica legată de Teoria și Practica Studiilor Europene; Europeanistica legată de problematica Integrării Europene; Europeanistica abordată în cadrul cursului Filosofia unificării europene. În al patrulea rând, se prezintă partea legată propriu zis de Studiile Europene, și anume, se analizează importanța problemei, cadrul conceptual al Studiilor Europene, făcându-se precizările necesare referitor la acest cadru și mai apoi prezentându-se definiția Studiilor

Europene, conținutul acestora, cât și specificul lor. În final, se fac generalizările și concluziile necesare.

Despre Europeanistică, Studii Europene și Integrare europeană

De la bun început trebuie să menționăm că sarcina de a determina noțiunea de Europeanistică, de a formula un anumit concept asupra acestui domeniu mi s-a părut o misiune nu atât de dificilă, nu ne-am gândit că va fi o problemă, doar termenul respectiv e destul de cunoscut și se folosește pe larg atunci când se discută despre Europa, despre integrare europeană, despre studii europene etc. Eram aproape sigur că vom găsi ușor în literatura de specialitate abordările respective. Cum s-a adevărit însă, situația nu este atât de simplă cum părea inițial.

Așa dar, ce-am constatat? Atunci când ne-am pus scopul să clarificăm lucrurile cu Europeanistica, evident, prima ce-am făcut ne-am adresat dicționarelor și enciclopediilor. Am luat DEX-ul, alte dicționare, inclusiv explicative etc. Am descoperit, spre mirare, că termenul de Europeanistică lipsește. Am găsit doar alți termeni care se referă la Europa și la respectiva noțiune: europeniza, european, europeană, europeism, europenește, europeniza, europenizez, europenizare. Conform DEX-ului, termenul **Europeniza** (din fr. *Europeaniser*) înseamnă „A adopta sau a face să adopte îmbrăcămintea, obiceiurile, purtările caracteristice europenilor” [1, p.352].

Potrivit *Noului dicționar universal al limbii române*, termenii **european (-eni)**, **europeană (-ene)** ar însemna: 1. Care aparține Europei sau populației ei, referitor la Europa sau la populația acesteia; (inv.) europenesc, europesc: o misiune europeană. EM.; universitățile americane oferă ceva ce nu întâlnești nici în cele europene. CF; 2. Referitor la proiectul unificării economice, culturale și politice a Europei. // m., f. 1. Persoană din Europa: este o idee la care europeanul n-ar fi ajuns niciodată. BL.; 2. Adept al unificării Europei. [Cf. fr. *européen*]. [2, p.505]. Con-

form acelorași surse, **Europeism** n. 1. Caracter european; 2. Atitudine favorabilă unificării Europei; 3. Mișcare care promovează această atitudine. [Din it. europeismo, fr. europeisme] (Ibidem). **Europenește** adv. Ca europenii, în felul europenilor: *și-a ras barba și s-a îmbrăcat europenește*. (Ibidem). **Europeism** n. caracter European; europeism. **Europeniza, europenizez** vb. (refl., și tr.) a adopta sau a face să adopte îmbrăcăminte, obiceiurile etc. caracteristice europenilor: *femeile s-au europenizat mai repede decât bărbații*. **Europenizare** f. 1. Acțiunea de a (se) europeniza: cu el începe europenizarea conștiință a Rusiei. BL.; 2. Calitatea a ceea ce este europenizat. [V. europeniza]. [2, p.505].

După ce am finalizat într-un fel cu căutările prin dicționare și enciclopedii, al doilea pas logic a fost să căutăm cum este (dacă este!?) interpretat termenul cu pricina în careva literatură mai generală sau de specialitate. Ne-am adresat atotștiutorului Internet. Și aici am descoperit că și în Dicționarele electronice, începând cu Wikipedia etc., este cam aceeași situație: termenul de Europeanistică lipsește. Am început atunci să ne punem mai multe întrebări: ce-o fi la mijloc? De ce lipsește acest termen? De ce nu sunt interpretări? Ce-i de făcut în această situație? Sigur că ne-am văzut nevoiți să ne gândim la necesitatea clarificărilor terminologice, elaborarea, dacă este necesar, a unui concept a aceea ce este Europeanistica. Dar înainte de a trece nemijlocit la aceasta vom prezenta succint ce-am mai găsit și am mai descoperit navigând printre sursele electronice.

Cum spuneam, și în dicționarele electronice termenul de Europeanistică lipsește. În schimb, de cele mai multe ori poate fi întâlnit termenul de **indo-europenistică** în sensul de „știință care se ocupă cu studiul limbilor indo-europene” [3]. În acest sens în varianta electronică putem găsi multe **cercetări de indo-europenistică**, în special argumentându-se pe această cale rădăcinile indo-europene ale limbii române. La multe universități din spațiul românesc există și ca-

tedre de indo-europenistică. Am întâlnit că s-ar fi scris un “Eseu de europeanistică”. De fapt însă este doar un generic, un titlu de cuprins, care se referă la autorul român Ovidiu Pecican, profesor la Universitatea Babeș Bolyai din Cluj, despre care s-a scris că a publicat mai multe lucrări de europeanistică [21; 22; 23; 24]. Apoi am mai dat și de o lucrare cu un așa titlu: „Știința conducerii. Europeanistica pe înțelesul tuturor” de autorul la fel român Geo Stroe [4].

Interesant, ce-o mai fi și aceasta? Ce are Europeanistica cu „știința conducerii”? Se vorbește de asemenea de cunoscuta „**Scoală de europeanistică de la Cluj**” de la Universitatea Babeș Bolyai, care cum se știe este pionerul „**învățământului superior în domeniul europeanisticii**” din România. Se are în vedere desigur domeniul de Studii Europene de la Facultatea respectivă de la Universitatea Babeș Bolyai, universitate la care s-a acumulat una din cele mai interesante experiențe de dezvoltare a Studiilor Europene ca domeniu didactic, de cercetare, aici publicându-se și o serie de importante lucrări de referință [25; 26]. La aceeași Universitate activează cu succes **Societatea Studenților Europeiști** care promovează Studiile Europene, organizează diferite activități, evenimente în acest domeniu atât de important din punctul de vedere al pregătirii specialiștilor, formării europene a populației etc. La o Universitate din SUA, cea din California, Los Angeles, am găsit o specializare în Europeanistica Centrală și de Est (cu studiul aprofundat al României)... La un alt capăt, într-o altă formă și la un alt nivel, am găsit, de data aceasta într-un material publicat și postat de Est-Curier din Criuleni de la noi [5] o informație despre o întâlnire a câtorva experți în probleme europene (este vorba de Lilia Snegureac, secretarul „Platformei societății civile „Pentru Europa: consolidarea comunicării interne și externe”, Sergiu Harea, expert în economie și relații comerciale, și Veaceslav Ceremuș, secretar general al Institutului european de dezvoltare regională) cu locuitorii satelor Ustia, raionul Dubăsari,

și Mașcăuți, raionul Criuleni. După ce au vorbit și au discutat în jurul la un șir de întrebări, cum ar fi ***De ce vreau eu în Europa? Cine și ce mă așteaptă acolo? Care sunt beneficiile și ce obligațiuni îmi revin? Cum e posibil că statele UE să fie prospere, și Moldova continuă să se afle în sărăcie? Cine și de ce oferă granturi pentru dezvoltare Republicii Moldova și care sunt așteptările țărilor donatoare față de țara noastră? Ce oportunități au tinerii odată cu deschiderea Europei către Republica Moldova?***, după ce le-au vorbit participanților la întâlnire despre avantajele sistemului european de valori și priorități, experții “le-au propus tinerilor **să formeze un club de europenistică** (evidențiat de mine – Gr.V.), sau un ONG local, prin care să poată veni sursele necesare localității”. Ce e cu acest “club de europenistică” și de ce acesta ar trebui creat doar ca prin el să vină banii europeni? - rămân întrebări deschise.

Așa dar, vedem că de la cele mai mari universități, școli până la un oarecare ONG dintr-o localitate rurală din Republica Moldova se vorbește despre Europeanistică. Însă nici în marile dicționare, nici prin publicații, pe la universități, nicăieri nu se descifrează sau nu se întâlnesc explicații despre ce ar fi această Europeanistică. De aceea suntem obligați și vom încerca în continuare să clarificăm întrucâtva această noțiune, să conceptualizăm în măsură necesară și pe cât e posibil ceea ce se numește Europeanistică. În acest sens vom face mai întâi o paralelă între Europeanistică și Globalistică, iar apoi vom arăta corelația dintre Europeanistică și Studii Europene.

Pentru conceptualizarea Europeanisticii ne-am propus și credem că ar fi binevenită și potrivită apelarea la o **paralelă cu Globalistica** (așa cum s-ar putea face paralele, să zicem, și cu Balcanistica, Orientalistica etc.). Termenul de Globalistică, așa cum am arătat într-o publicație anterioară [6, p.191-202], se utilizează mai ales de autorii ruși, cărora le aparține și meritul de a lansa și argumenta acest do-

meniu relativ nou, recent. Preluat de la autorii ruși, acum și noi am început să utilizăm acest termen. În general însă, în spațiul românesc, deși avem multe lucrări dedicate tematicii globale, mai ales consacrate problemelor de globalizare, totodată termenul și denumirea de Globalistică nu prea se întâlnește, globalizarea fiind doar o parte din problematica vastă a domeniului la care ne referim. Nici în literatura occidentală, cea de limbă engleză, termenul de Globalistică la fel nu se utilizează, mai frecvent folosindu-se cel de **Studii Globale** (Global Studies) (deci cam așa cum e situația în cazul nostru cu Europeanistica și Studiile Europene (European Studies), la care ne vom referi puțin mai jos). În ceea ce privește conceptualizarea propriu-zisă, am definit și conceput Globalistica drept o știință despre procesele și problemele globale contemporane, despre lumea de azi, aflată în proces de globalizare, drept o filozofie a dezvoltării contemporane [6, p.194].

Pornind de la această paralelă (Globalistica, după cum am văzut, referindu-se la procesele și problemele la nivel global, iar Europeanistica – la procesele regionale, aici – cele europene), **Europeanistica poate fi definită drept știința sau domeniu științific despre procesele, problemele, perspectivele Europei, cele mai importante din acestea în prezent fiind cele de integrare și unificare**. Europeanistica generală, dacă e să ne referim iarăși la paralela cu Globalistica, ar fi o știință despre Europa în sensul de o **filozofie sau o concepție a dezvoltării europene la etapa contemporană**, care are ca sarcină primordială elaborarea, în primul rând, a unei **concepții cuprinzătoare despre Europa de azi și de mâine**, iar pe această bază **revederea, actualizarea concepțiilor de europenism** (spre ex., ce ar fi azi un nou europenism, despre care se vorbește etc.), **europenitate, europenizare, la fel și a conceptului de european**, care se referă la cetățean ca individ, la locuitorul acestui continent, concept bazat pe conștiință europeană, apartenență civilizațională, cultură. Pentru toate domeniile, toate

științele din cadrul așa numitelor Studii Europene, la care ne vom referi în continuare, elaborarea sau și actualizarea acestor concepții principale cu referire la Europa are o importanță teoretico-metodologică extraordinar de mare, întrucât ne permite nu numai să înțelegem ceea ce are loc, ce se petrece, dar și să întrevădem perspectivele, viitorul european!

Acum despre **corelația dintre Europeanistică și Studii Europene**. Termenii respectivi – Europeanistica și Studii Europene – sunt apropiați, se folosesc de multe ori în același sens, însă nu sunt echivalenți, nici sinonimi total. Există anumite diferențe, la care vrem să ne referim. Europeanistica este un termen acum mai mult utilizat în limba română, deși se folosește frecvent, cum am spus, și cam în același sens și celălalt termen de Studii Europene. Europeanistica, într-un anumit sens, este echivalentul a ceea ce în literatura engleză se folosește ca Studii Europene, respectiv European Studies, acestea interpretându-se ca “zona cunoștințelor științifice oferite de mai multe universități din Europa, axat pe dezvoltarea actuală a integrării europene” [7]. (Este interesantă situația cu termenul despre care discutăm în limba rusă. Aici termenul de *Studii Europene* nu prea are echivalent, pentru că nu sunt acestea în traducere nici *Европейские Знания*, nici *Европейские Исследования*, termeni care uneori se folosesc. Mai potrivit și mai binevenit este anume termenul de *Европеистика*, deci anume de *Europeanistică*, pentru că anume acesta ar reda și ar cuprinde mai exact preocupările domeniului respectiv).

Dacă să ne referim acum la **diferența principială, dar nu cardinală, dintre Europeanistică și Studii Europene**, ar trebui să menționăm că Studiile Europene, așa cum am arătat într-o lucrare anterioară și la care vom reveni mai jos, într-un sens foarte larg sunt un gen de lucrări (studii) despre tot ce se întâmplă în Europa. Studiile Europene în prezent au fost reluate, consolidate și relansate în Europa contemporană ca studii ale Europei comune, ale Europei

moderne, aflate în proces de integrare și unificare [8, p.6]. Studiile Europene au specificul lor pentru că sunt concomitent și un domeniu didactic, de pregătire a cadrelor, și domeniu științific, de cercetare, și un domeniu social-politic, de lucru cu populația în direcția formării europene a acesteia. În ceea ce privește Europeanistica, aceasta este un termen generic, așa cum am încercat să demonstrăm mai sus, o știință multidimensională, complexă despre tot ceea ce se referă la Europa, în special despre procesele, problemele, perspectivele Europei. Evident că este o definiție poate prea largă, pentru că aici s-ar include foarte multă literatură care se referă la Europa – cea de istorie europeană, geografie, economie, politică, cultură, civilizație etc. Și Studiile Europene se referă la aceste domenii. Dar în cazul Europeanisticii, la fel cum am arătat, putem și trebuie să vorbim și de o Europeanistică generală ca o știință conceptuală despre Europa, o filozofie a dezvoltării europene la etapa contemporană.

După ce am prezentat pe scurt concepția de Europeanistică, concepție care este strâns legată, așa cum am arătat, cu problematica Studiilor Europene, a integrării și unificării europene, am putea acum să ne referim succint la conținutul domeniului pus în discuție. Acest domeniu, destul de complex și multi-aspectual, ar avea în componența sa mai multe compartimente, părți, cele mai importante dintre care, după părerea noastră, ar fi cel puțin următoarele:

- **Aspecte teoretice și practice ale Europeanisticii și Studiilor Europene.** În acest compartiment s-ar include problemele generale atât teoretice, cât și practice, aplicative ale Europeanisticii generale, cât și a Studiilor Europene. La moment există anumită experiență atât didactică, de formare a cadrelor de europeniști, cât și de cercetare a multiplelor probleme din aceste domenii. Spre exemplu, în cadrul programului de masterat în Studii Europene la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative se predă cursul nor-

mativ *Teoria și practica Studiilor Europene*, care este conceput ca o Introducere generală în Europeanistică, în Studii Europene, și cuprinde așa subiecte, cum ar fi: cadrul conceptual, definiții, conținuturi ale acestor studii, termenii, noțiunile, categoriile principale, aspectele, gradele de relevanță ale Studiilor Europene; cadrul disciplinar al acestor studii; apariția Studiilor Europene ca domeniu didactic, de cercetare, activitate social-politică, etapele de dezvoltare a acestor studii, Studiile Europene contemporane, starea actuală, specificul lor; determinarea și clasificarea principalelor domenii și problemele ale Studiilor Europene generale și speciale; metodologia Studiilor Europene, inclusiv metodele principale utilizate, starea actuală și problemele metodologice existente, problema specificului metodologiei Studiilor Europene: multidisciplinaritatea și interdisciplinaritatea, sistematizarea, clasificarea și analiza principalelor metode ale Studiilor Europene, necesitățile și perspectivele de dezvoltare a metodologiei Studiilor Europene contemporane (despre aspecte foarte importante ale metodologiei Studiilor Europene se poate vedea unele publicații) [9]; aspectele practice ale Studiilor Europene contemporane, inclusiv politici, practici, experiențe de organizare și dezvoltare a Studiilor Europene contemporane în diferite state, regiuni, instituții universitare și academice etc.; aspecte ale dezvoltării Studiilor Europene în Republica Moldova, inclusiv actualitatea și necesitatea dezvoltării acestor studii în contextul tendințelor de integrare europeană, instituționalizarea și experiența dezvoltării Studiilor Europene în Republica Moldova (succint această experiență a fost generalizată în publicațiile respective) [10], problemele și perspectivele de dezvoltare a acestor studii din în contextul integrării europene.

• **Problematika actuală a Europeanisticii legate de Integrarea europeană.** Această problematikă este pe larg cercetată, studiată, inclusiv în cadrul diferitor instituții, centre, este obiect sau domeniu didactic la diferite instituții de învățământ, este și un

domeniu de lucru cu populația în vederea formării europene a acesteia. Există o asemenea experiență și în Republica Moldova. Astfel, în cadrul programului de licență în Relații Internaționale la aceeași Facultate a Universității de Stat din Moldova este predat un curs de prelegeri *Integrare europeană*, care cuprinde principalele probleme ale integrării europene, cum ar fi: esența și logica integrării, teoriile principale ale integrării europene, ideea și concepția de Europa, premisele, etapele istorice ale integrării, conceptele de cultură, apartenență, identitate, specific cultural european, principiile, procedurile, metodele integrării, principalele politici comune și instituții europene, rezistențele, riscurile, problemele principale ale integrării și unificării europene, perspectivele integrării, viitorul proiectului integraționist european, integrarea europeană și Republica Moldova. (Aspecte de bază ale cursului pot fi consultate în publicația respectivă) [11].

• **Aspecte și probleme conceptual-filosofice ale Europeanisticii în contextul unificării europene.** Această parte a Europeanisticii este deosebit de importantă prin faptul că în prezent în Europa se desfășoară nu doar procese de integrare, dar și de unificare, care comparativ mai puțin sunt studiate, mai ales la nivel conceptual, filosofic. Deși, o anumită experiență didactică și de cercetare există. Ne vom referi la experiența acumulată în Republica Moldova, unde, la Universitatea de Stat din Moldova și la alte instituții a fost inițiat și predat în cadrul programelor de masterat în Studii Europene cursul *Filosofia unificării europene* – un curs conceptual, problematica căruia este axată pe discutarea corelației și conexiunii dintre filosofie și unificarea europeană. Sunt examinate principalele abordări filosofice ale conceptelor de Europa, unificare europeană, filosofiei raționalismului european în legătură cu unificarea, filosofiei crizei europene, a relativismului, renașterii europene la fel în legătură cu unificarea, problemele filosofice ale culturii,

conștiinței, mentalității europene în contextul unificării, problemele conceptual-filosofice ale ideii, ideologiei, teoriei și practicii unificării europene, la fel și ale perspectivelor unificării, viitorului european în ansamblu. Ceea ce se referă la cercetarea acestor probleme la fel există o anumită experiență, reflectată într-o serie de publicații [12].

Compartimentele, părțile evidențiate și prezentate pe scurt mai sus desigur că nu acoperă nici pe departe întreaga și vasta problematică a Europeanisticii. Ceea ce am prezentat constituie doar o parte din ceea ce formează conținutul acestui domeniu mare care este Europeanistica. Întrucât problematica Studiilor Europene, conceptualizarea acestora constituie una din cele mai importante compartimente ale Europeanisticii, vom trece acum la examinarea câtorva celor mai importante subiecte legate de cadrul conceptual, conținutul, specificul acestora.

Cadrul conceptual al Studiilor Europene.

Definiții. Conținuturi

Dat fiind că Studiile Europene au deja o anumită istorie de constituire, organizare, dezvoltare, problema privind conceptul acestor studii, cadrul lor conceptual și respectiv disciplinar, a devenit în ultimul timp destul de actuală și importantă atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic, aplicativ, dat fiind necesitatea studierii, cercetării problemelor europene, pregătirii cadrelor în acest domeniu, lucrului cu populația în vederea formării europene a acesteia. Importanța problemei pusă în discuție este cu atât mai importantă cu cât anume de faptul cum sunt înțelese și interpretate Studiile Europene, cum acestea sunt conceptualizate, depinde în mare măsură organizarea lor ca domeniu didactic sau de cercetare, cadrul lor disciplinar etc.

Întrucât în problema dată există diferite viziuni și abordări, examinarea acesteia în lucrarea dată se va baza atât pe experiența acumulată deja în diferite

state europene, inclusiv România, dar și pe cea acumulată în cadrul fostului Institut de Studii Politice și Relații Internaționale (ISPRI) în perioada 2001-2006, când aici pentru prima dată în Republica Moldova au fost oficializate și instituționalizate Studiile Europene în calitate de specializare în cadrul specialității Relații Internaționale [8, 10].

Conceptul general de Studii Europene

Prima și principala întrebare care apare atunci când începem să discutăm despre Studiile Europene ar fi cea conceptuală, de clarificare, anume, ce sunt acestea, Studiile Europene? Adevărul este că de multe ori în literatura nu prea suficientă consacrată Studiilor Europene, întrebarea formulată mai sus nu se clarifică, nu se precizează ce anume se va avea în vedere prin Studii Europene și în acest caz nu e de mirare că vom întâlni diferite neclarități. Situația se complică dat fiind că în această privință există diferite interpretări, respectiv definiții, unele destul de înguste, când, spre exemplu, Studiile Europene se reduc la studii de cultură, literatură sau civilizație europeană, altele, dimpotrivă, destul de largi, când în aceste studii se include tot ce e posibil, în asemenea caz punându-se la îndoială faptul că ar exista un oarecare specific al Studiilor Europene. (Drept exemplu în acest sens poate fi adus faptul cum sunt organizate și care este conceptul, respectiv cadrul curricular al Studiilor Europene de la Facultatea de Litere a Universității din București, România, în care se regăsesc multe discipline din domeniile conexe, fără vreo oarecare sistematizare, conceptualizare etc.). Evident, atunci când sunt interpretări diferite, în asemenea cazuri avem și conținuturi diferite ale Studiilor Europene, respectiv și cadrul disciplinar diferă de la caz la caz, ceea ce de fapt n-ar fi o problemă, pentru că Studiile Europene într-adevăr pot fi diferite, pot avea diferite grade de relevanță, diferite abordări, concepte, mod de organizare curriculară, disciplinară etc., numai că toate acestea necesită clarificare, precizare prealabilă, delimitare conceptuală

etc. Iată de ce vom face mai întâi câteva precizări importante pentru că abia mai apoi să trecem nemijlocit la conceptualizarea propriu zisă, definirea Studiilor Europene.

1. Este deja stabilit și într-adevăr avem în prezent atât **Studii Europene generale**, cât și **Studii Europene specializate**, ca de exemplu, Studii Europene politice, Studii Europene economice, Studii Europene de drept, Studii Europene de cultură și civilizație etc. Instituțiile superioare de învățământ din Europa deja de ceva timp au trecut de la programe generale de pregătire în domeniul Studiilor Europene la programe aprofundate speciale, luându-se în considerație necesitățile și interesul crescând față de anumite domenii, aspecte concrete ale problematicii europene. (Drept exemple pot fi urmărite programele diferitor universități europene cu specializări în Studii Europene).

2. Studiile Europene, pe lângă faptul că sunt orientate spre pregătire generală sau mai specială, mai sunt divizate sau **axate pe diferite regiuni**. Astfel, de rând cu Studii, cum am putea spune, general europene, există și se dezvoltă cu succes astfel de studii, ca: Studii Est Europene (Eastern European Studies), Studii Central Europene (Central European Studies), Studii Sud-est Europene (la București, spre exemplu, în cadrul Academiei Române, funcționează un Institut pentru cercetări Sud-Est Europene, sau la SNSPA tot de la București există un Centru de Studii Est-Europene și Asiatice), Studii Scandinave, Studii Balcanice, Studii Slavice (Slavic Studies), Studii rusești (Russian Studies), Studii Mediteraneene etc. Se practică de asemenea studii mai speciale, axate pe diferite țări europene cu o pondere deosebită în trecutul și prezentul european, cum ar fi Studii germanice, Studii franceze etc., studii care sunt organizate și în țările europene, dar mai ales în afara acestora.

3. Atunci când se discută despre Studiile Europene de multe ori se afirmă precum că acestea ar aparține de așa zisele **studii regionale** sau **regionalistică**.

S-ar putea răspunde la aceste afirmații și da, și nu. Pentru că Studiile Europene, pe de o parte, sunt într-adevăr studii regionale, dar, pe de altă parte, acestea, având în vedere diversitatea, varietatea lor, sunt mai mult decât pur și simplu studii de regionalistică. Și aceasta pentru că de fapt toate studiile axate pe Europa, și cele locale, și cele subregionale, regionale, dar și cele naționale, cele internaționale, toate acestea se referă și se includ în ceea ce numim Studii Europene, lucrul acesta fiind deja demonstrat de autorul român Andrei Marga în lucrarea “Filosofia unificării europene” [13, p.11]. Se întâmplă acest lucru deoarece, așa cum afirmă și autorul menționat mai sus, Studiile Europene, necâtând la faptul că tind să devină studii generale, totuși nu în așa măsură ca să nu fie în același timp și studii mai concrete, studii factuale.

4. Pentru conceptualizarea Studiilor Europene propriu zise, mai ales în corelația acestora cu ceea ce am numit Europeanistică, deosebit de important și strict necesar este diferențierea acestora de aceea ce se numește **Cunoștințe europene și Învățământ european**. Uneori, îndeosebi în uzul mai obișnuit, dar și între nespecialiști în materie, între *Studii Europene*, *Cunoștințe europene* și *Învățământ european* nu se face mare deosebire, se confundă sau sunt examinate ca fiind chiar aproape una și aceeași. Deosebirea este însă destul de esențială. Cunoștințele europene și Învățământul european sunt noțiuni care se referă la sistemul educațional european aflat în prezent într-un amplu și complicat proces de revizuire, restructurare, proces bazat pe un șir de documente recente ale instituțiilor europene, politici respective, strategii, inclusiv pe cunoscuta Concepție a învățământului continuu pe întreg parcursul vieții (Lifelong learning), concepție care include o nouă abordare a cunoștințelor de bază necesare pentru viață și activitate [14].

5. La toate cele menționate mai sus mai trebuie de avut în vedere o serie de alte nuanțe, și anume **relativitatea abordărilor terminologice**, faptul că Studiile

Europene au diferite **grade de relevanță**, că acestea au desigur specificul său atât din punct de vedere conceptual, cât și din punct de vedere disciplinar, metodic etc. Pe lângă acestea vom mai remarca complexitatea Studiilor Europene, caracterul lor general, dar în același timp destul de concret, faptul că acestea se remarcă ca fiind și studii multi-, pluridisciplinare, studii ale multiculturalității europene [15] etc. Despre toate acestea vom discuta în continuare.

Definiția și conținutul Studiilor Europene. Specificul Studiilor Europene

Întrebarea care se pune aici în discuție se reduce în principiu la următoarele: **ce sunt de fapt Studiile Europene?** Răspunsul clar la această întrebare ne ar permite mai apoi să răspundem și la întrebarea la fel de importantă pusă în cadrul acestei discuții: cum trebuie să fie organizate Studiile Europene ca proces, domeniu didactic pentru a pregăti specialiști-profesioniști, la nivelul cerințelor contemporane, în acest domeniu.

Vom începe examinarea problemei enunțate prin a atrage atenția că în constituirea și devenirea lor istorică Studiile Europene inițial erau, desigur, preponderent studii ale culturii și civilizației europene sau și studii de literatură europeană. Treptat ele au devenit un domeniu de cercetare a ceea ce s-a petrecut în Europa, deci un soi de studii de istorie europeană. Însă aici trebuie să fim de acord cu autorul român menționat mai sus Andrei Marga că o așa abordare a Studiilor Europene ar fi un concept destul de simplist și trivial [13, p.11]. Aceasta pentru că Studiile Europene în evoluția lor istorică, în special în condițiile contemporanității, au căpătat un caracter mult mai complex, au devenit mult mai relevante ca fiind studii multidimensionale, care au mai multe grade de referință și respectiv nivele de abordare. În esența lor atât istorică, cât și actuală, de constituire, devenire, dar și de reluare, consolidare, Studiile Europene contemporane concomitent sunt:

- **domeniu didactic**, de activitate pedagogico-didactică, deci domeniu de pregătire a cadrelor la diferite nivele a ciclurilor universitare (licență, masterat, doctorat);
- **domeniu științific**, de cercetare a tuturor acestor probleme cu care se confruntă Europa de azi, în special a acelor probleme care sunt nemijlocit legate de integrarea și unificarea europeană;
- **domeniu de activitate social-politică**, de lucru cu populația, de informare, documentare a populației, formare europeană a diferitor categorii de cetățeni, pregătirii lor pentru participare activă la discutarea și rezolvarea problemelor europene.

Studiile Europene contemporane desigur diferă cu mult de ceea ce erau acestea în trecut. Suntem aici de acord cu acei autori care susțin teza că Studiile Europene contemporane tind în prezent să devină studii ale integrării europene. Pornind de la această constatare și având în vedere unghiul de examinare a Studiilor Europene ca studii generale, propunem următoarea **definiție a Studiilor Europene: Studiile Europene sunt în principiu studii ale Europei contemporane aflate în proces de integrare și unificare.** (Inițial am înaintat această definiție în Prefața “Despre importanța și necesitatea Studiilor Europene” la lucrarea “Studii Europene în Republica Moldova. Colecție de programe analitice” [8, p.5-9]. O așa definiție generală a Studiilor Europene ni se pare potrivită deoarece ne orientează și spre esența acestora, și spre evidențierea conținutului studiilor respective, anume spre căutarea unor răspunsuri la întrebările: ce trebuie să știm despre Europa, ce trebuie să știm despre Uniunea Europeană, ce trebuie să știm despre ce să integrăm și ce să unificăm în Europa și cum etc.

Referitor la **conținutul Studiilor Europene.** Aici ar fi mai întâi necesar să facem o anumită deosebire dintre două componente esențiale ale Studiilor Europene: 1) Studiul Europei (partea I) și 2) Studiul Uniunii Europene (partea a II-a). Întrebarea ar fi mai

întâi, aceasta inclusiv și pentru organizarea practică a studiilor respective, **ce trebuie să știm despre Europa** mai la general, apoi – **ce trebuie să știm despre Uniunea Europeană**, în particular.

Este logic ca din punct de vedere al conținuturilor Studiile Europene în organizarea și desfășurarea lor să se înceapă cu un **studiu asupra Europei în ansamblu**, ca elemente constructive figurând în acest caz cel puțin următoarele:

- o introducere generală istorico-geografică în civilizația europeană;

- o incursiune în Ideea și concepția de Europa, inclusiv examinarea concepției generale privind ce este Europa, ce sunt și care sunt Europele din Europa, aceasta pentru că se știe, și nu este o întrebare inventată, că Europe în Europa sunt mai multe [19; 20], definiția Europei, concepțiile privind europenismul, europenitatea, europenizarea, definirea și caracteristicile europeanului etc.;

- examinarea Europei ca identitate comună, ca apartenență, ca cultură, conștiință, mentalitate etc.

Examinarea acestor și altor elemente a studiului privind Europa este deosebit de important din punctul de vedere al conceptualizării Studiilor Europene. Aceasta mai ales că **Studiile Europene în esență sunt studii conceptuale** pentru că, pe de o parte, ele se bazează pe o anumită concepție a ceea ce este Europa și, mai ales, ce ea ar trebui să devină din punct de vedere istoric, economic, politic, social, cultural, civilizațional, pe de altă parte, aceste Studii au menirea de a forma o anumită concepție despre ceea ce este de făcut în planul europenizării Europei, formării de mai departe și propășirii europenității, formării cetățeanului european etc.

Acuma despre aceea ce ar trebui să conțină un **studiu asupra Uniunii Europene**, având în vedere atât istoricul acestei formațiuni, cât și esența, caracteristicile și particularitățile principale ale proceselor integraționiste europene, deosebirea lor esențială de alte procese similare din lume, înde-

sebi faptul că integrarea și unificarea de tip european se bazează pe instituții, pe politici, pe drept etc. Respectiv, această parte a Studiilor Europene din punctul de vedere al conținuturilor ar include următoarele cele mai importante grupe de probleme și întrebări:

- istoricul Uniunii Europene, premisele, apariția primelor comunități europene, constituirea Uniunii, principalele etape de dezvoltare, principalele tratate europene etc.;

- construcția europeană, inclusiv istoria construcției, formele, aspectele principale, principiile, procedurile, metodele, mecanismele, criteriile acestei construcții, construcția europeană și teoriile integrării și unificării europene etc.;

- principalele instituții comunitare, inclusiv Parlamentul European, Comisia Europeană, Consiliul Uniunii Europene, Consiliul European, Curtea Europeană de Justiție, etc.;

- procesul politic și decizional în Uniunea Europeană, instituțiile UE implicate în procesul decizional, instituțiile cu nivele multiple, instituțiile consultative, instituțiile financiare, sistemul politic european, domeniile de cooperare în UE: competențe exclusive, parțiale și limitate etc.;

- principalele politici europene și domenii de activitate (începând cu primele politici, prin Tratatul de la Roma, care vizau domenii economice ca agricultura, comerțul, concurența, apoi, prin Actul Unic European, adăugându-se alte politici, precum cercetarea, mediul, dezvoltarea tehnologică, politica regională, sfera socială, ajungându-se în prezent să se elaboreze și să se implementeze politici practice în toate domeniile);

- dreptul european, dreptul UE sau comunitar, dreptul tratatelor europene, dreptul comunităților europene etc.;

- procesul de extindere a Uniunii Europene, principalele etape ale extinderii europene – de la Europa celor 6 la Europa celor 9, 12, 15, 25, 27,

28, problema “britanică” și extinderea europeană, ultimele și viitoarele extinderi, până unde se poate extinde UE etc.;

- aspectele politicii externe și de securitate, relaționării externe a UE, inclusiv UE ca actor global, relațiile transatlantice UE-SUA și NATO, relațiile UE-Rusia, China, India, UE și statele din “lumea a treia”, politica de vecinătate a UE etc.

Vorbind despre conținutul Studiilor Europene trebuie să mai atragem atenția că în literatura de specialitate, din cauza ambiguității în folosirea termenilor, se face **deosebirea dintre studii europene propriu zis, studii despre Uniunea Europeană și studii despre integrarea europeană** [16, p.73-81]. Astfel, potrivit autoarei Mariana Viorica Buda, „**Studiile despre integrarea europeană** (evidențiat de mine – Gr.V) sunt acele studii sau discipline ce în conținutul lor fac referire doar la procesul de integrare europeană. Considerăm, susține autoarea, că acest tip de studii a fost doar un pas spre dezvoltarea ulterioară a studiilor cu vocație europeană, căci integrarea europeană a fost unul dintre primele procese importante prin care a trecut Europa și Uniunea Europeană” [16, p.73]. Odată cu extinderea studiilor europene, în special după anii 1995-1996, în țările din Europa Centrală și de Est, cu diversificarea reflecțiilor asupra proceselor europene, inclusiv a celor de aderare la UE, încep să apară referințe, lucrări care poartă titulatura de **studii despre Uniunea Europeană**. „Acesta, consideră Mariana Viorica Buda, sunt studii care fac referire strict la evenimentele ce se întâmplă în Uniunea Europeană și sunt mai ample, sigur, decât studiile despre integrarea europeană, căci ele fac referire la multitudinea de evenimente din sfera Uniunii Europene, nu la unul singur” [16, p.74]. De la studiile despre integrarea europeană prin studiile despre Uniunea Europeană conceptual mișcarea a fost spre **studiile europene** ca fiind considerate cel mai amplu concept în raport cu cele precedente, ceea ce este confirmat prin definiția pe care o dă autoarea citată mai sus acestor studii. “Studiile europene sunt

studii multidisciplinare și interdisciplinare în același timp, iar scopul lor este acela de a descrie, de a conceptualiza, de a explica și de a înțelege o realitate de la nivelul Europei care nu poate fi înțeleasă și sintetizată de o singură disciplină. Studiile europene fac referire la toate realitățile din Europa, nu doar la cele legate de Uniunea Europeană sau integrarea europeană. Studiile europene înseamnă, așadar, și literatura europeană, și antropologie europeană, și economie europeană, deci orice ajută la înțelegerea fenomenelor complexe care au loc în spațiul european, de la început și până în zilele noastre. Putem spune, astfel, că studiile europene includ studiile despre Uniunea Europeană și pe cele despre integrarea europeană” [16, p.74].

Deosebirile dintre aceste diferite aspecte, domenii, părți ale studiilor care se referă la Europa, Uniunea Europeană, evident, sunt importante și demne de luat în considerație. Totuși, esențial cred că este nu care din aceste domenii, părți este mai mare și care mai mic, sau ce în ce se include. Mai ales că există deja diferite păreri în acest sens. Autorul britanic Michael Smith, spre exemplu, consideră că „studiile despre Uniunea Europeană reprezintă partea centrală a studiilor europene” [17, p.3], iar alți autori, precum Chris Rumford și Philomena Murray, afirmă că „studiile despre Uniunea Europeană sunt de fapt studii despre integrarea europeană” [18, p.86]. Cel mai important, după părerea noastră, sunt deosebirile de esență dintre studiile despre Europa și studiile despre Uniunea Europeană, la care am făcut referință mai sus. Aceasta din motivele deosebirilor foarte importante dintre conceptele de Europa și Uniunea Europeană, dar și din faptul că în Uniunea Europeană și în Europa în ansamblu au loc nu numai procese de integrare și unificare, dar și procese inverse, de dezintegrare, în dispute fiind complicatele întrebări despre destinele, viitorul Europei în condițiile unor situații critice din istoria multpătimitului continent. Anume din aceste considerente am înaintat conceptul de Europeanistică, concept mult mai larg, generic, care include examinarea tuturor proceselor care au

loc în Europa, tuturor problemelor cu care se confruntă atât în cadrul comunității create, cât și în cadrul întregului continent, întrucât Europa Unită, pașnică, prosperă, democratizată, bazată pe valori general-umane, niciodată nu se va realiza pe deplin dacă procesele integraționiste, înțelese mult mai larg, nu doar ca cele de integrare și unificare, nu vor cuprinde întregul continent, respectiv o Europă Mare, de la Atlantic și până la Urali (sau până la Vladivostok, cum se vorbește acum). Considerăm că această teză ar trebui să fie principială pentru conceptualizarea, interpretarea Studiilor Europene în raport cu Europeanistica.

Dacă să ne referim acum pe scurt la **specificul Studiilor Europene**, care desigur au mai multe particularități, ar fi necesar să atragem atenția la următoarele:

- în primul rând, Studiile Europene sigur că sunt **studii conceptuale**, fapt menționat deja mai sus când discutăm despre conținutul acestora;

- Studiile Europene sunt desigur un anumit tip de lucrări, de cercetări, care în același timp au și un anumit **grad de generalitate**, dar și un **caracter destul de concret**;

- Studiile Europene sunt un domeniu specific nu doar din punct de vedere conceptual, legat cu un anumit concept al Europei, europeanității, culturii, conștiinței, mentalității europene, dar și din punct de vedere **disciplinar, metodologic**, ceea ce este deosebit de important de a se avea în vedere mai ales la organizarea acestor studii ca domeniu didactic;

- Studiile Europene au specificul său și din punctul de vedere al **relevanței** acestora în sens cognitiv, teoretic și practic. **În sens cognitiv**, Studiile Europene au o importantă relevanță gnoseologică deoarece sunt orientate și ne ajută să cunoaștem și să înțelegem procesele și problemele europene, ceea ce a avut și are loc în Europa. **În sens teoretic**, Studiile Europene în sens inclusiv de Europeanistică au menirea deosebit de importantă și actuală ca în baza cercetărilor concrete să elaboreze generalizări con-

ceptuale, teoretice, să descopere și să fundamenteze legile și legitățile proceselor europene, în special a celor de integrare și unificare. Studiile Europene, pe lângă toate cele menționate, au și o mare **relevanță practică**, mai ales pentru că contribuie la cercetarea și soluționarea acelor probleme cu care se confruntă Europa comunitară, la căutarea și găsirea unor modele practice de organizare și dezvoltare europeană economică, politică, socială, culturală etc.

Câteva concluzii generale

Din cele examinate mai sus pot fi formulate mai multe generalizări și concluzii. Dar am vrea să menționăm doar două, după noi cele mai necesare și importante.

O concluzie, asupra căreia dorim să insistăm, se referă la Europeanistică, conceptualizarea acesteia. Europeanistica poate fi examinată într-un sens mai general, ca un termen generic, așa cum am încercat să demonstrăm mai sus, ca o știință multidimensională, complexă despre tot ceea ce se referă la Europa, în special despre procesele, problemele, perspectivele Europei. În acest sens cât se poate de larg, conceperea Europeanisticii se apropie de ceea ce numim Studii Europene, cu toate că, cum la fel am arătat, termenii respectivi, domeniile desemnate de aceștia, se corelează, se intersectează, dar nu se contopesc, nu sunt identici sau sinonime. În același timp, Europeanistica poate fi examinată și într-un sens mai restrâns, mai special, acest caz fiind de o importanță mult mai mare decât cel anterior. În acest sens Europeanistica este o știință specială, o știință conceptuală despre Europa, o filozofie sau o concepție a dezvoltării europene la etapa contemporană, care, așa cum am arătat, are ca sarcină primordială elaborarea, în primul rând, a unei concepții cuprinzătoare despre Europa de azi și de mâine, iar pe această bază revederea, actualizarea concepțiilor de europeanism, europeanitate, europeanizare, la fel și a conceptului de european, concept bazat pe conștiință europeană, apartenență

civilizațională, cultură etc. La acest sens special al Europeanisticii vrem să atragem atenție specială și din motivul că este mai puțin abordat, cercetat în literatura de specialitate, dar și din motivul importanței deosebite anume a aspectelor conceptuale, filosofice ale europenității, aspecte care ar trebui mult mai mult să ne preocupe pentru că fără deslușirea, înțelegerea, interpretarea acestora practica edificării, construcției europene mereu va bate pasul pe loc.

O altă concluzie vizează domeniul special al Studiilor Europene. Acestea desigur că au o anumită istorie de apariție și dezvoltare. Dar ceea ce se referă la Studiile Europene contemporane, acestea, așa cum am intenționat să demonstrăm, tind să devină sau deja au devenit studii ale integrării și unificării europene, deci studii ale celor mai importante procese care au loc în Europa contemporană, procese care determină și vor determina și mai mult prezentul, dar și viitorul european.

Referințe:

1. DEX. Dicționarul explicative al limbii române. Ediția a II-a. - București: Univers enciclopedic, 1996.
2. Noul dicționar universal al limbii române. Ediția a treia. - București: Litera internațional, 2009.
3. dexonline.ro/intrare/indo-europenistica/160000
4. Stroe G. Știința conducerii. Europeanistica pe înțelesul tuturor. - București: Ed.: Dacoromană, 2008.
5. <http://estcurier.md/despre-europa-pe-intelesul-tuturor/>
6. Vasilescu Gr. Conceptul de Globalistică: cu privire la definiția, obiectul, statutul, noțiunile și problemele principale ale globalisticii. // Studii Internaționale. Viziuni din Moldova Nr.2(3), 2007.
7. European Studies - <https://ru.wikipedia.org/wiki/европеистика>
8. Studii Europene în Republica Moldova. Colecție de programe analitice. Coord. Gr.Vasilescu. - Chișinău: ISPRI, 2005.
9. Vasilescu Gr. Considerații privind metodologia studiilor europene // MOLDOSCOPIE. Probleme de analiză politică. Nr.4 (LXXI), 2015, p.35-48.
10. Vasilescu Gr. Rolul studiilor europene în realizarea practică a planurilor de integrare // Vectorul european al Republicii Moldova și realizarea Planului de Acțiuni. - Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2006, p.82-87
11. Vasilescu Gr., Morari C. Integrarea europeană. // Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice. Coord. V.Teosa, Gr.Vasilescu, V.Rotaru. - Chișinău: CEP USM, 2016, p.227-244.
12. Vasilescu Gr. Conceptul de Filozofie a Unificării Europene // Unificarea Europeană: filozofie, politică, mentalitate. Coord. Gr.Vasilescu. - Chișinău: ISPRI, 2003, p.19-26.
13. Marga A. Filosofia unificării europene. - Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001.
14. Memorandum privind învățământul continuu al Uniunii Europene. // <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>
15. Europa – spațiu al multiculturalității. // <http://gorjeanul.ro/cultura/europa-spatiu-al-multiculturalitatii.html>
16. Buda M.V. O incursiune în evoluția Studiilor Europene. Studii Europene în România. - Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2017, 274 p.
17. Smith M. The State of European Studies. Report commissioned by the Standing Conference of Heads of European Studies. - London, SCHES, 2003.
18. Rumford Ch., Murray Ph. Globalization and the Limitation of European Integration Studies: Interdisciplinary Considerations. // Journal of Contemporary European Studies, vol.11, nr.1, 2003.
19. Dușu A. Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene. - București: Ed. All Educational, 1999.
20. Europele din Europa. // Revistă de sinteză. Secolul 20. 10-12/1999, 1-3/2000. - București, 2000.
21. Pecican O. Europa, o idee din mers. – Cluj, 1997, 1999, 2002, 2004.
22. Pecican O. România și Uniunea Europeană. – Cluj, 2000, 2003, 2004.
23. Pecican O., Patrașcu M. Acasă înseamnă Europa. – Cluj, 2003.
24. Pecican O. Europa în gândirea românească interbelică (antologie). - Cluj, 2008.
25. European Studies Today. - Cluj: EFES, 1998, 328 p.
26. Relații Internaționale și Studii Europene la Cluj. Ed. A.Marga, N.Paun, L.Gyemant - Cluj: EFES, 2002.

10.07.2019